

برای اطلاع از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شماره ۱۹۵۹۲۹/۱ و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایراندک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدفهای علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایه قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوطه شذنی است.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه الهیات

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی بازرسی و نظارت در حوزه «عیون و تجسس»

استاد راهنما:

دکتر جمشید معصومی

پژوهشگر:

یداله خطیبی

تابستان ۱۳۹۵

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب یداله خطیبی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره

دانشجویی ۹۳۰۵۰۱۴۵۸ در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۱۳۹۵/۵/۱۸

از پایان نامه خود تحت عنوان: "بررسی فقهی و حقوقی بازرسی و نظارت در حوزه «عیون و

تجسس» با کسب نمره ۱۸ و درجه عالی دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از

دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام،

مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست

ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در

سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب،

ثبت اختراع و از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای

مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و

واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت

ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

در تاریخ: ۹۵/۵/۱۸

از پایان نامه خود دفاع نموده و

دانشجوی کارشناسی ارشد یداله خطیبی

و با درجه

با نمره بحروف

مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما:

تقدیراز:

حمد و سپاس مداوم به درگاه خالق متعال که ما را از امت پیامبر رحمت حضرت محمد(ص) ختمی مرتبت قرار داد و از نعمت ولایت برخوردارمان نمود، و درود و سلام فراوان می فرستیم بر آن سید رسولان و خاتم پیغمبران و بر خاندان پاک و مطهرش بالاخص امام الانس و الجان مهدی صاحب الزمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف).

و درود و سلام بر روح پر فتوح بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی(ره) و بر ارواح پاک شهیدان و همچنین درود و سلام بر رهبر فرزانه مان حضرت امام خامنه ای عزیز(مدظله العالی).

پس از آن تشکر و قدردانی می کنم از همه اساتید بزرگواری که حقی بس گران بر گردن من دارند و به خصوص رهنمودهای سودمند استاد گرامی راهنمایم «حضرت حجه الاسلام و المسلمین دکتر معصومی» (حفظه الله) و همه کسانی که نویسنده را در این زمینه یاری نمودند و از خداوند متعال عمر طولانی، توفیق روز افزون، سلامتی و عزت در دو عالم را برای این بزرگواران مسئلت می نمایم.

در آخر از همسر مهربان و دو فرزند عزیزم علی و فاطمه که در جهات گوناگونی بنده را یاری فرمودند، تشکر و قدردانی می کنم و از خداوند متعال برای آنها سلامتی و طول عمر با برکت را خواستارم.

تقدیم به : ساحت قدس مهدی - روحی فداه

اللَّهُمَّ عَجِّلْ فَرَجَهُ وَ سَهِّلْ مَخْرَجَهُ

السَّلَامُ عَلَى الْمَهْدِيِّ الَّذِي وَعَدَ اللَّهُ (عَزَّ وَجَلَّ) بِهِ الْأُمَّمُ أَنْ يَجْمَعَ بِهِ الْكَلِمِ

(مفاتیح الجنان - زیارت امام زمان «عج»)

ای جگر گوشه زهرا (سلام الله علیها) **بَابِي أَنْتَ وَ أُمِّي**

به تو داریم **تَوَلَّا ، بَابِي أَنْتَ وَ أُمِّي**

ای اثر بخش دعا ! خود ، تو دعا کن که سر آید

دگر این غیبت کبری ، **بَابِي أَنْتَ وَ أُمِّي**

بسمه تعالی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

«این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است»

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۴۰۷۹۴۲۰۷۳
عنوان پایان نامه: بررسی فقهی و حقوقی بازرسی و نظارت در حوزه «عیون و تجسس»		
نام و نام خانوادگی دانشجو: یداله خطیبی	شماره دانشجویی: ۹۳۰۵۰۱۴۵۸	تاریخ شروع پایان نامه: ۹۴/۶/۲۳
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی	استاد / استادان راهنما: دکتر جمشید معصومی	تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۹۵/۵/۱۸
چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده): خلاصه و اهداف: بازرسی و نظارت با هدف تامین امنیت و سلامت هر جامعه ای، بعنوان دو رکن اساسی و تاثیر گذار در فرآیند مدیریت کلان کشور داری جای داشته و از جمله مولفه های بنیادی این مبحث، توجه به مسئله عیون می باشد که ریشه در مفهوم تجسس دارد و از آنجا که کارکرد اصلی این گونه افراد که بعنوان عیون و بازرس مخفی در جوامع مختلف، جهت تجسس به حریم خصوصی مخاطبین خود ورود دارند، بس لازم و ضروری است که دیدگاه دین مبین اسلام به این مسئله از زاویه نگاه قرآنی، روایی، فقه تشیع و حقوق، تبیین گردد که آیا پرداختن به این موضوع بعنوان یک اصل مراقبتی در نظام اسلامی دارای مشروعیت می باشد یا خیر؟ آری آنچه که از مجموع منابع اصیل اسلامی با تکیه بر دیدگاه فقهی و حقوقی بر می آید این است که اصل پرداختن به مقوله عیون و تجسس به هر شکلی به معنای عام کلمه جهت ورود مخفیانه و بدون اطلاع در حریم خصوصی زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی افراد جامعه، حرام می باشد. اما به معنای خاص کلمه که مورد بحث ما می باشد، مقوله وجود عیون در ساختار نظام اسلامی در جهت تامین امنیت و سلامت و حفظ نظام، نه تنها حرمت ندارد بلکه در برخی مصادیق دارای وجوب شرعی و عقلی است و اقتضائاً تحقق این امر در هر جامعه ای، ضرورتی اجتناب ناپذیر می باشد. بنا براین گماردن افرادی بعنوان عیون جهت تجسس در رفتار شخصی و سازمانی و اجتماعی نوع بشر، با رعایت حدود و ثغور شرعی دارای جواز بوده و استدلال نوشتار حاضر نظر دارد، مبانی مشروعیت مبحث عیون و تجسس و انواع تجسس را با وجود مصادیقی چون ورود در حریم خصوصی، تجسس جهت حفظ نظام، تجسس در امور دشمنان و غیره را مورد مذاقه فقهی و حقوقی قرار دهد. کلید واژه: نضارت- بازرس عیون- تجسس- حریم		

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه: مناسب است مناسب نیست تاریخ و امضاء

چکیده:

بازرسی و نظارت با هدف تامین امنیت و سلامت هر جامعه ای ، بعنوان دو رکن اساسی و تاثیر گذار در فرآیند مدیریت کلان کشور داری جای داشته و از جمله مولفه های بنیادی این مبحث، توجه به مسئله عیون می باشد که ریشه در مفهوم تجسس دارد و از آنجا که کارکرد اصلی این گونه افراد که بعنوان عیون و بازرس مخفی در جوامع مختلف ، جهت تجسس به حریم خصوصی مخاطبین خود ورود دارند ، بس لازم و ضروری است که دیدگاه دین مبین اسلام به این مسئله از زاویه نگاه قرآنی، روایی، فقه تشیع و حقوق ، تبیین گردد که آیا پرداختن به این موضوع بعنوان یک اصل مراقبتی در نظام اسلامی دارای مشروعیت می باشد یا خیر؟

آری ، آنچه که از مجموع منابع اصیل اسلامی با تکیه بر دیدگاه فقهی و حقوقی بر می آید این است که اصل پرداختن به مقوله عیون و تجسس به هر شکلی به معنای عام کلمه جهت ورود مخفیانه و بدون اطلاع در حریم خصوصی زندگی فردی ، خانوادگی و اجتماعی افراد جامعه ، حرام می باشد. اما به معنای خاص کلمه که مورد بحث ما می باشد، مقوله وجود عیون در ساختار نظام اسلامی در جهت تامین امنیت و سلامت و حفظ نظام ، نه تنها حرمت ندارد بلکه در برخی مصادیق دارای وجوب شرعی و عقلی است و اقتضائاً تحقق این امر در هر جامعه ای ، ضرورتی اجتناب ناپذیر می باشد.

بنا براین گماردن افرادی بعنوان عیون جهت تجسس در رفتار شخصی و سازمانی و اجتماعی نوع بشر ، با رعایت حدود و ثغور شرعی دارای جواز بوده و استدلال نوشتار حاضر نظر دارد، مبانی مشروعیت مبحث عیون و تجسس و انواع تجسس را با وجود مصادیقی چون ورود در حریم خصوصی، تجسس جهت حفظ نظام ، تجسس در امور دشمنان و غیره را مورد مذاقه فقهی و حقوقی قرار دهد.

کلید واژه ها:

عیون - تجسس - نظارت - بازرسی - نقیب و عریف - حریم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده.....
۲	مقدمه.....
	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۵	۱-۱ کلیات.....
۵	۱-۱-۱ بیان مسئله تحقیق.....
۶	۱-۱-۲ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن.....
۶	۱-۱-۳ اهداف تحقیق.....
۶	۱-۱-۴ سوالات.....
۷	۱-۱-۵ فرضیه ها.....
۷	۱-۱-۶ روش تحقیق.....
۷	۱-۱-۷ پیشینه تحقیق.....
۸	۱-۱-۸ ساختار تحقیق.....
۹	۲-۱ واژه شناسی.....
۹	۱-۲-۱ عیون.....
۹	۱-۲-۱-۱ معنای لغوی.....
۹	۱-۲-۱-۲ معنای اصطلاحی.....
۱۲	۲-۲-۱ تجسس.....
۱۲	۱-۲-۲-۱ معنای لغوی.....
۱۴	۲-۲-۲-۱ معنای اصطلاحی.....
۱۵	۳-۲-۱ نظارت.....
۱۵	۱-۳-۲-۱ معنای لغوی.....
۱۶	۲-۳-۲-۱ معنای اصطلاحی.....
۱۷	۴-۲-۱ بازرسی.....
۱۷	۱-۴-۲-۱ معنای لغوی.....
۱۷	۲-۴-۲-۱ معنای اصطلاحی.....

۱۸	۱-۲-۵ نقیب و عریف
۱۸	۱-۲-۵-۱ معنای لغوی
۱۸	۱-۲-۵-۲ معنای اصطلاحی
۱۹	۱-۲-۶ حریم
۱۹	۱-۲-۶-۱ معنای لغوی
۲۰	۱-۲-۶-۲ معنای اصطلاحی
۲۱	۱-۳ تاریخچه بحث
۲۱	۱-۳-۱ تاریخچه بحث نظارت و بازرسی
۲۳	۱-۳-۲ تاریخچه بحث عیون و تجسس
۲۵	۱-۴ جایگاه بحث در فقه و حقوق
فصل دوم: اقسام تجسس، مبانی فقهی و احکام مترتب بر آن	
۲۸	۱-۲ مبانی و مصادیق تجسس نامشروع
۲۸	۱-۲-۱ مبانی تجسس نامشروع
۲۸	۱-۲-۱-۱ ادله قرآنی
۲۹	۱-۲-۱-۱-۱ ادیدگاه مفسران
۳۴	۱-۲-۱-۱-۲ انواع جاسوسان در قرآن کریم
۳۵	۱-۲-۱-۱-۳ آثار تجسس در قرآن کریم
۳۵	۱-۲-۱-۲ روایات
۳۷	۱-۲-۱-۳ عقل
۳۸	۱-۲-۱-۴ اجماع
۳۹	۱-۲-۲ مصادیق تجسس نامشروع
۳۹	۱-۲-۱-۲ تجسس در امور شخصی و خصوصی افراد
۴۰	۱-۲-۲-۱ حرمت تجسس بر ضد نظام و به نفع دشمنان
۴۰	۱-۲-۲ مبانی و مصادیق تجسس مشروع
۴۱	۱-۲-۲-۱ مبانی تجسس مشروع
۴۱	۱-۲-۲-۲ ادله قرآنی
۴۳	۱-۲-۲-۲ روایات
۴۴	۱-۲-۳ جواز تجسس در سیره پیامبر (ص)

- ۴۵ ۲-۲-۱-۴ جواز تجسس در سیره امام علی (ع)
- ۴۷ ۲-۲-۲ مصادیق تجسس مشروع
- ۴۷ ۲-۲-۱ نظارت بازرسان مخفی بر چگونگی کار عمال و کارگزاران حکومت
- ۴۸ ۲-۲-۲ روا بودن تجسس در جنگ ها
- ۴۹ ۲-۲-۳ جواز تجسس در امور دشمنان و مخالفان حکومت برای کشف توطئه ها
- ۵۰ ۲-۲-۴ جواز تجسس جهت حفظ نظام
- ۵۰ ۲-۲-۵ تفقد و تفحص از احوال محرومان جامعه
- ۵۰ ۲-۳ بررسی احکام مترتب بر تجسس
- ۵۱ ۲-۳-۱ حکم جاسوس مسلمان
- ۵۲ ۲-۳-۲ حکم جاسوس معاهد و مستامن (تحت حمایت) حکومت اسلامی
- ۵۲ ۲-۳-۳ حکم جاسوسی به مصلحت اسلام و حفظ نظام
- ۵۵ ۲-۳-۴ حکم جاسوس غیر مسلمان
- ۵۶ ۲-۴ ضمان ناشی از تجسس
- فصل سوم: اهمیت نظارت و بازرسی و بررسی قلمرو عیون و تجسس در فقه و حقوق
- ۶۱ ۳-۱ اهمیت و ویژگی های نظارت و بازرسی در حوزه عیون و تجسس
- ۶۱ ۳-۱-۱ اهمیت نظارت و بازرسی در حوزه عیون و تجسس
- ۶۲ ۳-۱-۲ چارچوب نظارت و بازرسی
- ۶۲ ۳-۱-۲-۱ نظارت و بازرسی قبل از اجرا
- ۶۲ ۳-۱-۲-۲ نظارت و بازرسی حین اجرا
- ۶۳ ۳-۱-۲-۳ نظارت و بازرسی پس از اجرا
- ۶۳ ۳-۱-۳ ویژگی های نظارت و بازرسی در حوزه عیون و تجسس
- ۶۳ ۳-۱-۳-۱ عناصر نظارت و بازرسی
- ۶۳ ۳-۱-۳-۲ ویژگی های ذاتی نظارت و بازرسی
- ۶۴ ۳-۱-۳-۳ ویژگی های اکتسابی نظارت و بازرسی
- ۶۴ ۳-۱-۴ اوصاف و ویژگیهای ناظران و ماموران تجسس
- ۶۶ ۳-۱-۵ اختیارات و محدوده اقدام ناظران و ماموران تجسس
- ۶۸ ۳-۱-۶ شیوه خبر رسانی ناظران و ماموران تجسس
- ۶۹ ۳-۲ انواع نظارت و بازرسی

- ۶۹ ۳-۲-۱ نظارت و بازرسی پنهانی
- ۶۹ ۳-۲-۱-۱ فنی و تکنیکی (به وسیله ابزار و امکانات)
- ۷۰ ۳-۲-۱-۲ انسانی (جاسوسی)
- ۷۱ ۳-۲-۱-۲-۱ تعقیب و مراقبت
- ۷۱ ۳-۲-۱-۲-۲ نفوذ
- ۷۱ ۳-۲-۱-۲-۳ ارسال ماموران پوششی
- ۷۲ ۳-۲-۱-۲-۴ اطلاعات مردمی
- ۷۲ ۳-۲-۲ نظارت و بازرسی آشکار
- ۷۳ ۳-۲-۳ نظارت و بازرسی درونی (خود کتتری)
- ۷۵ ۳-۳ نظارت و بازرسی در حوزه عیون و تجسس در فقه
- ۷۵ ۳-۳-آیات
- ۷۸ ۳-۳-۱-۱ آیاتی که اشاره به نظارت غیر تخصصی می نمایند
- ۷۹ ۳-۳-۱-۲ آیاتی که اشاره به نظارت تخصصی می نمایند
- ۸۱ ۳-۳-۲ نظارت و بکارگیری عیون از دیدگاه روایات
- ۸۳ ۳-۳-۳ نظارت و بکارگیری عیون در سیره پیامبر (ص)
- ۸۵ ۳-۳-۴ نظارت و بکارگیری عیون در سیره امام علی (ع)
- ۸۵ ۳-۳-۴-۱ نظارت امام علی (ع) بر کارگزاران خود
- ۸۵ ۳-۳-۴-۲ نامه امام علی (ع)، به شریح بن حارث قاضی حکومت
- ۸۵ ۳-۳-۴-۳ نامه امام علی (ع)، به عبدالله بن عباس استاندار امام در بصره
- ۸۶ ۳-۳-۴-۴ نامه امام علی (ع)، به مصلحه ابن هبیره شیانی فرماندار یکی از شهرهای فارس
- ۸۶ ۳-۳-۴-۵ نامه امام علی (ع)، به عثمان بن حنیف انصاری فرماندار بصره
- ۸۶ ۳-۳-۴-۶ امام علی (ع)، در نامه ای به یکی از کارگزارانش می نویسد
- ۸۶ ۳-۳-۴-۷ امام علی (ع)، در عهدنامه معروف مالک اشتر، درباره عیون چنین می فرماید
- ۸۷ ۳-۳-۴-۸ امام علی (ع)، در نامه ای به قثم بن عباس (والی مکه) می نویسد
- ۸۸ ۳-۳-۵ نظارت و بکارگیری عیون از منظر حکومت اسلامی
- ۹۰ ۳-۳-۶ نظارت و بازرسی در حوزه عیون و تجسس از منظر فقها
- ۹۰ ۳-۳-۶-۱ نظارت و بازرسی از نگاه حضرت امام خمینی (ره)
- ۹۳ ۳-۳-۶-۲ نظارت و بازرسی از نگاه حضرت امام خامنه ای (مد ظله العالی)

- ۳-۳-۶-۳ دیدگاه سایر فقها ۹۵
- ۳-۳-۶-۴ استفتاء از مراجع عظام تقلید در باره تجسس در حریم خصوصی افراد ۹۸
- ۳-۴-۴ بازرسی و نظارت در حوزه عیون و تجسس در حقوق ۹۹
- ۳-۴-۱-۴ مصادیق عیون و تجسس در زندگی خصوصی افراد ۱۰۰
- ۳-۴-۱-۱ ممنوعیت ورود به منازل افراد بدون اجازه ۱۰۰
- ۳-۴-۱-۲ هتک حرمت مراسلات، مکالمات تلفنی و مخابرات ۱۰۱
- ۳-۴-۲-۴ تجسس در حریم خصوصی ۱۰۱
- ۳-۴-۲-۱ انواع حریم خصوصی ۱۰۱
- ۳-۴-۲-۱-۱-۲-۴-۳ حریم خصوصی کار ۱۰۲
- ۳-۴-۲-۱-۲-۴-۳ حریم خصوصی شخصیتی ۱۰۳
- ۳-۴-۳-۴ مداخله در حریم خصوصی ۱۰۳
- ۳-۴-۴-۴ اعلامیه حقوق بشر در خصوص تجسس در حریم خصوصی ۱۰۳
- ۳-۴-۵-۴ موارد قانونی جواز تجسس ۱۰۴
- ۳-۴-۵-۱ جواز تجسس به موجب قانون ۱۰۴
- ۳-۴-۵-۲ جواز تجسس در امور اجتماعی ۱۰۵
- ۳-۴-۶-۴ تجسس در حریم خصوصی در حقوق موضوعی ایران ۱۰۶
- ۳-۴-۶-۱-۶-۴ مبانی اسلامی نظام حقوقی ایران ۱۰۷
- ۳-۴-۶-۲-۶-۴ قانون اساسی ۱۰۷
- ۳-۴-۷-۴ تجسس از حریم خصوصی در قانون مجازات اسلامی ۱۰۹
- ۳-۴-۷-۱ ماده ۵۷۰ ۱۱۰
- ۳-۴-۷-۲ ماده ۵۸۰ ۱۱۰
- ۳-۴-۷-۳ ماده ۵۸۲ ۱۱۰
- ۳-۴-۷-۴ ماده ۹۶ قانون آئین دادرسی ۱۱۱
- ۳-۴-۸-۴ مصادیق جاسوس و جرم جاسوسی در حقوق جزا ۱۱۱
- ۳-۴-۸-۱ جرم جاسوسی مختص نظامیان ۱۱۱
- ۳-۴-۸-۲ جرم جاسوسی مختص افراد غیر نظامی ۱۱۲
- ۳-۴-۹-۴ مصادیق و مجازات جاسوسی ۱۱۴
- ۳-۴-۹-۱ مصادیق و مجازات جاسوسی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ ۱۱۴

- ۱۱۴.....۳-۴-۹-۲ مصادیق و مجازات جاسوسی در قانون مجازات و جرایم ن.م.
- ۱۱۴.....۳-۴-۹-۳ مصادیق خیانت به کشور
- ۱۱۵..... نتیجه گیری
- ۱۱۹..... پیشنهادات و ارائه راهکار
- ۱۲۰..... منابع

مقدمه:

حکمت و اراده خداوند متعال در خلقت انسان، توأم شدن دو بُعد حیوانیت و روحانیت و اختیار امر در انتخاب و سلطه دادن یکی بر دیگری، سبب شده است تا انسانها، هم در جنبه فردی و هم از نظر اجتماعی و حکومتی، نیازمند نظارت، کنترل، مراقبت و مواظبت شوند. بر همین اساس، خداوند تبارک و تعالی خود حاضر و ناظر است و در این میدان، هدایت و دستگیری و لطف خود را با نظارت همراه ساخته است. ناظری که نظارتش از روی رحمت است و کمک به بندگان و در عین حال در موضع محاسبه و پاداش و کیفر که در عالم آخرت، ظهور و بروز مطلق می یابد.

نظارت و مراقبت خداوندی در سلسله طولی خود، به نظارت انبیاء و اولیاء، ملائکه الله و ارواح مومنان می رسد که هر یک به طریقی بر انسانها و اعمال آنها، کنترل و نظارت دارند و در همین راستا، انسان مکلف شده است تا از خود مراقبت و مواظبت کند و نوعی خود کنترلی داشته و بر اساس آن خود را محاسبه و بازخواست نماید. حکومت نیز در قبال جامعه، بر اساس تکلیف الهی و در طول نظارت خداوندی، موظف به اداره جامعه و نظارت بر آحاد مردم است. سازمانها و نهادهای نظارتی، کنترلی و بازرسی شکل گرفتند و تلاش شد تا با گسترانیدن فرهنگ نظارت پذیری و نظارت هدایتگر، انسانها را در چرخه حرکت به جلو و رسیدن به اهداف محدود و یا وسیع مادی یا معنوی به پیش برند.

شکی نیست که یکی از اصول حیات بخش مکتب اسلام، آزادی عقیده و منع تفتیش عقاید و تجسس است و نیز مسلم است که در اسلام تجسس و کنجکاوی در مسائل خصوصی و شخصی افراد بسیار مردود و مذموم اعلام شده است. تجسس، نتیجه زندگی اجتماعی بشر است که این عمل بنفسه کرداری زشت، ناپسند و مرتکب آن مورد سرزنش و نکوهش قرار گرفته است.

نهی از تجسس مطلق نیست و از این نظر که در بردارنده مصالح و منافع است یا خیر، به دو قسم مشروع و نامشروع تقسیم می شود. تجسس مشروع، تجسسی است که مرتکب با نیتی پاک و انگیزه ای سالم به آن عمل می نماید. مانند حفظ حکومت اسلامی در قبال رخنه کافران و منافقان، جلوگیری از گسترش انواع فساد اجتماعی، یافتن افراد صلاحیت دار برای اعطای مناصب شایسته به آنها و ... اما تجسس نامشروع، تجسسی است که مرتکب به صرف آگاهی از احوال اشخاص و بدون

انگیزه عقلایی و یا با نیتی فاسد چون تجسس در اسرار خصوصی مردم ، هتک، پراکندگی فحشا و آزردهن مؤمنان، براندازی و یا تضعیف حکومت اسلامی و تجسس به نفع دشمنان انجام دهد.

بررسی حکم فقهی عیون و تجسس از آن جهت اهمیت دارد که فقه ، همه ابعاد زندگی را تحت پوشش قرار می دهد و همه اعمال انسان را شامل می شود . یکی از این ابعاد ، تجسس و کنجکاوی است که بشر از گذشته های دور انجام داده و می دهد . بیشتر هم در جنگ های فیما بین (قبیله ای یا فراتر) معمول بوده است ، ولی امروزه و در این برهه از زمان تجسس دامنه گسترده تری پیدا کرده به طوری که دولتهای رقیب در زمینه های گوناگون سیاسی ، نظامی ، اقتصادی ، علمی و فرهنگی نسبت به یکدیگر اعمال می کنند و در داخل کشورها نیز سازمانها و ادارات خاصی به منظور ایجاد امنیت داخلی به بازرسی و گردآوری اطلاعات می پردازند.

دین مقدس اسلام به شدت از تلاش برای آگاه شدن از مسائل شخصی افراد جلوگیری نموده، ولی در عین حال دولتها را مکلف ساخته که در امور جامعه تا آنجا که مرتبط به مسائل اجتماعی است و نظام و اداره آن در حیطه وظایف حکومت است ، نظارت و بازرسی نموده و بازرسان حکومت را به «عیون» یعنی چشمهای حکومت تعبیر می کند و حکومتی که نظام بازرسی صحیح ندارد ، همانند کوری است که معایب را نمی بیند و درمنجلاب عیوب و مفسد، غوطه ور می شود.

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

۱-۱-۱ کلیات:

۱-۱-۱-۱ بیان مسئله تحقیق:

هر حکومتی برای تداوم حیات خود و گریز از توطئه دشمنان داخلی و خارجی، نیازمند به یک سیستم نظارتی، اطلاعاتی و امنیتی بوده و سیستم مذکور بسیاری از پدیده های حاکمیتی، رابطه دوسویه با نظام حکومت دارد. پرداختن به بحث ورود شرعی، فقهی و حقوقی به بازرسی و نظارت در حوزه عیون و تجسس که در بیان امیر مومنان علی (ع) «بازرسان و ناظران بعنوان عیون (چشمهای) نظام اسلامی هستند»، بعنوان بازرسی جهت ورود به حریم خصوصی افراد مورد مطالعه قرار گرفته و حدود و ثغور حوزه فعالیت آن در اجتناب از مخالفت با احکام و دستورات الهی با بهره گیری از آیات، روایات و آرای فقهای امامیه معین گردد و با عنایت به اینکه در قرآن کریم و سیره معصومین (علیهم السلام)، مردم به صراحت از تجسس در کار یکدیگر نهی شده اند و در قوانین جمهوری اسلامی که برگرفته از شریعت می باشد، اجازه ورود به حریم شخصی و تفتیش عقاید به هیچ کس داده نمی شود مگر به حکم قانون. با این وجود در جامعه ما که یک جامعه اسلامی و شیعی است، مواردی از عیون و تجسس دیده می شود که ممنوع و حرام به حساب نمی آید. مانند فعالیتهای سازمانهای اطلاعاتی، تجسس جهت حفظ نظام، تفحص از ادارات دولتی و

با مشاهده امور فوق، ذهن محقق متوجه این پرسش می شود که در فقه امامیه چه دلیلی برای خروج این موارد از شمول حکم حرمت عیون و تجسس وجود دارد. لذا در این تحقیق سعی و تلاش می شود که اقسام تجسس و حدود و ثغور حرمت و جواز عیون و تجسس و قلمرو آن از منظر قرآن کریم، روایات، سیره معصومین، دیدگاه فقها و حقوق، مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد و اگر نقصی وجود دارد با ارائه راهکار و پیشنهادات مناسب نسبت به اهمیت دادن به این موضوع مهم و اساسی بتوانیم کمکی کرده باشیم.

۱-۲-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن:

وجود بازرسان و ناظران در حوزه نظارت و بازرسی با عنوان «عیون»، در جهت نگهداشت و بهبود عملکرد افراد در راستای تربیت و پرورش فکری و عقیدتی آنان در رهگذر تفکرات و عقاید شرع مقدس اسلام، لزوماً باعث ورود در حریم های فردی و اجتماعی و سیاسی افراد است، این امر ممکن است با عدم رعایت حدود شرعی، خود زمینه ساز شکستن حریم خصوصی باشد.

در اهمیت پرداختن به مساله عیون و تجسس همین بس که در متون فقه اسلامی، حریم خصوصی و لزوم محترم دانستن آن مانند احترام خون و نفس مسلمانان است و همچنین تا کنون بحث مفصلی در این باره صورت نگرفته است، لذا پرداختن به این مسئله و شناخت حدود و ثغور آن بسیار حایز اهمیت است.

۱-۱-۳ اهداف تحقیق:

الف: اولین هدف تحقیق این می باشد که با استفاده از عقل و نقل، قرآن و سیره معصومین (علیهم السلام) بتواند علت ممنوعیت عیون و تجسس را در برخی موارد و عدم ممنوعیت آن را در موارد دیگر بدست آورد.

ب: هدف بعدی اینکه، تبیین و تعیین حدود و ثغور شرعی آن را در نحوه و چگونگی ورود به حوزه حریم خصوصی افراد و در نهایت دیدگاه فقهای امامیه و حقوق را در این باره بررسی نماید، تا از طریق آن بتوان حرمت یا جواز جاسوسی هایی را که در جامعه به وجود می آید، تشخیص داد.

۱-۱-۴ سوالات:

الف: سوال اصلی:

حکم فقهی و حقوقی نظارت و بازرسی از طریق تجسس و گماشتن افرادی بعنوان عیون در مورد کشف امور پنهان، چگونگی عملکرد و رفتارهای شخصی و اجتماعی افراد چیست؟

ب: سوالات فرعی

(۱) اقسام تجسس و مصداقهای مربوط به آن کدامند؟

(۲) مهمترین شکل نظارت و بازرسی و اوصاف اصلی مراقبان و ماموران تجسس چیست؟

۱-۱-۵ فرضیه ها:

فرضیه اصلی:

حکم فقهی عیون و تجسس و گماشتن آن جهت ورود به مسائل شخصی افراد از مصادیق ورود به حریم خصوصی افراد جامعه بوده و حرام و ممنوع می باشد، لکن در مباحث کلان حکومت اسلامی در زمینه های امنیتی، سیاسی، حفظ نظام و ... جایز می باشد.

فرضیه فرعی:

الف: تجسس به دو قسمت نامشروع و مشروع تقسیم می گردد و از مصادیق تجسس نامشروع، تجسس در امور شخصی و خصوصی افراد و تجسس بر ضد نظام و به نفع دشمنان می باشد و همچنین از مصادیق تجسس مشروع، تجسس در امور عمال و کارگزاران حکومت، تجسس در جنگها، تجسس در جهت حفظ نظام، امور اجتماعی و ... می باشد.

ب: مهمترین نوع نظارت و بازرسی، نظارت و بازرسی پنهان می باشد و این نوع نظارت از طریق گماردن ناظر مخفی و عیون اعمال می گردد و از اوصاف اصلی مراقبان و ماموران تجسس، صفاتی چون شجاعت، امانت، حق گوئی، راستی، اعتماد و وفاداری می باشد.

۱-۱-۶ روش تحقیق:

محقق تحقیق خود را با استفاده از روش توصیفی و رویکرد تحلیلی و تفسیری و بهره گیری از روش کتابخانه ای در گردآوری اطلاعات (از طریق کتب، مقالات، سخنرانی ها و رهنمودها و بیانات و ...) انجام و سعی نموده به سوالات مطروحه پاسخ دهد.

۱-۱-۷ پیشینه تحقیق:

تحقیق مشابهی با عنوان «بررسی فقهی و حقوقی بازرسی و نظارت در حوزه «عیون و تجسس» تا کنون انجام نشده است و از این حیث تحقیق پیش رو دارای نو آوری می باشد. اما منابع نزدیک با موضوع که مورد بهره برداری قرار گرفته است، هرچند به طور کامل نمی تواند پاسخگوی سوالات این پژوهش باشد، اما به هر حال قابل استفاده در این پایان نامه است.

مقاله: بررسی قلمرو حکم اولیه جاسوسی و تجسس در اسلام، احسان علی اکبری بابوکانی و اسماعیل اسفندیاری، انجمن علمی دانشجویان الهیات دانشگاه امام صادق (ع). یافته های پژوهش